

УДК 321.7(477)(091)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.25>

Д. С. Чижик

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4621-0764>
аспірант кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету

МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРАЦЯХ І. ФРАНКА

Постановка проблеми. Творчий шлях видатного українського письменника, вченого, мислителя, суспільно-політичного діяча Івана Яковича Франка (1856-1916) цікавий та багатогранний. За свою довгу творчу кар'єру він встиг внести свій внесок у літературу, філософію, політологію, етнографію, історію. Його соціологічна спадщина не лише відображала досягнення провідних європейських соціологів другої половини XIX – початку XX ст., а й розвивала принципово нові соціальні ідеї того часу. Не оминув геній І. Франка і проблеми становлення української держави. Розробляючи моделі майбутнього суспільно-політичного ладу, аналізуючи процеси суспільного розвитку крізь призму історіографії, він акцентовано вивчав причинно-наслідкові зв'язки, визначав їх джерела, механізми та рушійні сили.

Ідеї І. Франка щодо державотворення потребують перегляду і нового прочитання в умовах сьогодення, коли українське суспільство кардинально трансформуються, змінюються цінності, стверджується національна ідентичність, відбувається формування нової генерації українців. Саме тому, вкрай важливо проводити паралелі між історичним подіями минулого і сучасністю, особливо з огляду на національні ідеї видатних українських поетів, громадських діячів, зокрема й І. Франка. Іншими словами, українська дійсність актуалізує світоглядні орієнтири письменника, необхідність висвітлення особливостей його соціологічних поглядів, розширення можливостей пізнання сучасниками його творчих здобутків.

Означення специфіки поглядів І. Франка на модель майбутнього українського суспільства видається вкрай важливим, принаймні, з двох причин: по-перше, систематизації потребують досягнення вітчизняного франкознавства, присвячених вивченню суспільствознавчого аспекту світогляду вченого; а по-друге, слід простежити гуманістичний зв'язок між соціальними ідеями минулого і сучасного, відтворити їх наступність задля збереження й розвитку традицій демократичного устрою українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціологічні аспекти творчого спадку І. Франка висвітлювали у своїх напрацюваннях низка вітчизняних дослідників. Зокрема, А. Бойчук аналізував державотворчі ідеї І. Франка [1],

у той час як Р. Вишнівський вивчав його бачення щодо ролі інтелігенції у становленні української держави [2]. Я. Грицак посвятив свої роботи висвітленню ідей націогенезу, релігійної толерантності і дискримінації у творчості І. Франка [3], а О. Чеботарьов вивчав його творчий доробок з огляду на внесок у вивчення проблем українсько-єврейських взаємин [16]. Й. Даньків та М. Остап'юк мали намір акцентовано представити міркування І. Франка щодо сутності господарсько-економічної діяльності та суспільного ладу Галичини кінця XIX – початку XX ст. [4]. Цікавими є напрацювання І. Карівця, який вивчав франківське бачення необхідності відокремлення в новому українському суспільстві релігії від світського життя [6]. Натомість Г. Синичич простежувала ідейні трансформації суспільно-політичних поглядів І. Франка від критики марксизму, соціалізму до позитивізму та націоналізму [13], а Г. Яценко, А. Яценко досліджували витоки громадянського суспільства, визначені у його публіцистичних працях [17]. Фундаментальними для нашого дослідження є доробки українського громадсько-політичного і державного діяча, літературного критика, публіциста, одного із творців української журналістики О. Єфремова, який ще у 1913 р. одним із перших намагався аналізувати здобутки І. Франка у політології та соціології [14].

Попри наявні чисельні здобутки вітчизняних дослідників творчості І. Франка, обрисів українського суспільства як системи, представлених у його науковій творчості, немає і досі. Тому, з огляду на актуальність та ступінь розробленості проблеми у науковій літературі **метою даної статті** є здійснення концептуалізації ідей Івана Франка щодо моделі майбутнього українського суспільства. Досягнення означеної мети передбачало: *по-перше*, систематизувати творчий здобуток вчених, які займалися вивченням соціологічних ідей Івана Франка; *по-друге*, простежити еволюцію соціологічних поглядів Івана Франка; *по-третє*, визначити актуальність його ідей для сучасного українського суспільства

Виконання поставлених завдань зумовило вибір методів дослідження. Зокрема, застосування *аналітичного методу* дозволило виділити модель суспільства як самостійну категорію та окреслити характерні риси, що визначають сутність цієї

дефініції, натомість використання *системного методу* сприяло з'ясуванню провідних закономірностей, на основі яких, згідно ідей І. Франка, має функціонувати модель українського суспільства. *Проблемно-хронологічний метод* уможливив розгляд життя і рефлексивно-розумової діяльності І. Франка у часовій послідовності, а *історико-структурний метод* дозволив визначити та структурувати основні періоди життя та діяльності українського соціолога, а також прослідкувати на яких етапах відбулися зміни в його інтелектуальних переконаннях щодо соціології як науки, українського суспільства, нації та державності України.

Виклад основного матеріалу. На думку Г. Синичич цілісну концепцію поетапного розвитку світогляду І. Франка, що поступово змінювалася від соціалістичних до національних ідеалів, слід поділити на три етапи, а саме:

1) становлення суспільно-політичних поглядів (кінець 1870-х – початок 1880-х рр.) – етап романтичних захоплень соціалістичними ідеями;

2) еволюція суспільно-політичних поглядів (друга половина 1880-х – початок 1890-х рр.) – етап критичного аналізу марксистських концепцій;

3) світоглядна трансформація поглядів (1890-і – 1900-і рр.) – перехід на позиції національно-самостійницької ідеології [13].

Такий поетапний поділ наукової спадщини І. Франка віддзеркалює еволюцію його міркувань від захоплення соціалістичними ідеалами, які він намагався проєктувати на українське суспільство, до критики марксистської концепції та переходу до національно-самостійницьких ідей. Модель становлення модерного українського суспільства, яку розробляв у своїх публіцистичних працях І. Франко й досі залишається одним із провідних здобутків соціально-політичної думки того часу.

На відміну від Г. Синичич, Б. Тихолоз виділяє у творчості І. Франка п'ять переломних періодів, які ототожнюють зміни його світоглядної позиції:

1) 1873–1876 рр. період романтичного іdealізму (збірка «Баяди і розкази» (1876) та ін.), пов'язаний із домінуванням релігійно-містичних ідей та психоемоційного забарвлення творів, адже соціальні та націоналістські міркування не мають чіткого оформлення;

2) 1876–1889 рр. етап пророцтва і бунту (збірка «З вершин і низин» (1887) та ін.) характеризується як період переходу від оптимістичного, романтичного світобачення до аналізу злободенних суперечностей соціальної дійсності, появою соціально-політичної та національної проблематики, зміною провідної ідеї автора від відродження слави предків до творення нового суспільства за рахунок людей, здатних жити заради інших, у свідомості яких нерозривно пов'язані суспільні, національні та індивідуальні цінності;

3) 1890–1901 рр. доба болю існування та широ-людської моральності («Зів'яле листя» (1896) та ін.), відзнаменувалася описом хвороб соціального буття людей крізь призму категорій страху, тривоги, страждання, відчаю, розпачу та безсилля, які здатна подолати лише всеохоплююча любов до Бога і ближнього, сприяючи встановленню стану динамічного балансу існування соціально-екологічної системи;

4) 1901–1906 рр. фаза влади творчого духу (поема «Мойсей» (1905), «Semper tiro» (1906) та ін.) відрізняється від попередніх етапів появою у творчості автора практичних настанов щодо розбудови кращого майбутнього для української нації;

5) 1907–1916 рр. період духовної катастрофи пов'язаний з появою тяжкої, невиліковної хвороби І. Франка (збірка «Давне і нове» (1911) та ін.). Цей етап його творчості пронизаний незбагненною світлою вірою в людину, яка здатна змінити світ навколо себе, збагнувши сенс свого буття [15].

Такий хронологічний поділ у науковій творчості І. Франка відбиває трансформацію його ціннісних орієнтацій, а також рефлексію філософсько-поетичного пізнання оточуючого соціального світу, зокрема зміни його ідей щодо місця і ролі соціологічної науки у вивченні українського суспільства, нації та державності.

В межах даної статті, ми пропонуємо відстежити еволюцію поглядів І. Франка щодо моделі майбутнього українського суспільства, виокремлюючи в його соціологічній спадщині два періоди:

1) рання творчість як прихильника марксистських ідей (кінець 1870-х – початок 1880-х рр.;

2) пізня творчість як критика марксизму та прихильника націонал-демократії (друга половина 1880-х – 1900-і рр.). У межах першого І. Франко постає у образі вченого-марксиста, принаймні, така думка панувала в офіційному радянському франкознавстві. На противагу цьому підходу існував другий – національний підхід, який підкреслює еволюцію суспільствознавчих ідей вченого від марксизму до націонал-демократії.

Першим про розбіжність цих двох підходів красномовно зауважив видатний український вчений та політичний діяч, засновник франкознавства, С. Єфремов. У своїх «Щоденниках» (1926), він зазначає: «Засновано офіційний Комітет для святкування 10-х роковин до смерті Франка. До комітету запрохано Грушевського та Кримського. Що мене не запрохано, Кримський перший звернув увагу і спочатку витолковував, що це ознака «немилості», аж потім запитав про це Любченка (голова виконкому). Любченко одповів, що просто забули про мене. Забудькуватість дуже характерна, бо про Франка у нас ніхто стільки не писав, як я, – отже, наші українські правителі,

виходить, нічого не читають, навіть на цікаві їм нібито теми. Але я дуже радий, що мене забули. Адже офіційний Комітет, напевне, зробить спробу пошити й Франка в большевики, то нехай робить це без мене. Все одно довелося б з такого комітету тікати» [5, с. 374-375].

Національний підхід був панівним у діаспорному франкознавстві, і превалує в історії вітчизняної соціологічної думки зараз. Якщо порівнювати ці два підходи, то марксистський підхід не витримує жодної критики хоча б через недотримання академічної добросовісності, а саме грубу фальсифікацію. Адже, як зауважує М. Кашуба, частина пізніх праць («Соціалізм і соціал-демократизм» (1897), «Що таке поступ?» (1903), «До історії соціалістичного руху» (1904), в яких І. Франко відверто критикував марксистські ідеї початку ХХ ст. у Радянському союзі не публікувалися усвідомлено [7, с. 4]. На протигагу цьому прихильники другого підходу не ігнорують доступної нам наукової спадщини І. Франка, в тому числі і тої, де він виступає прихильником марксизму.

У своїй ранній творчості («Що таке соціалізм?» або «Мислі о еволюції в історії людськості» (1881)) молодий І. Франко розвивав ідеї побудови справедливого суспільства, заснованого на принципах соціалізму. Узагальнюючи напрацювання Г. Бокля, К. Маркса, Г. Спенсера, він визначав людину як суспільну істоту, яка відокремлена від природного світу внаслідок еволюції і дії закону боротьби за існування, контролює обставини та переважає над ними. Її суспільна діяльність обумовлена прагненням досягти щастя і свободи, а панування соціалізму передбачає поступове становлення такого суспільного ладу, що відповідає ідеалам справедливості і братерства. У своєму трактуванні соціалізму І. Франко критикував К. Маркса, який хоча і відстоював ідею соціальної рівності, проте не висвітлював детального опису суспільного устрою.

І. Франко критично оцінював і концепцію комуністичного устрою суспільства, означені у працях Платона, Т. Мора, Т. Кампанелли, А. Сен-Сімона та ін. На його думку, досягнення соціальної рівності неможливе за умови існування як суспільної, так і приватної власності. Оскільки у суспільстві одночасно присутні різні види праці, рівні культури, освіти, притаманні окремим етносам, націям, цивілізаціям, які співіснують у ньому. Таких висновків І. Франко дійшов, аналізуючи трагічні практики побудови як соціалістичного, так і комуністичного суспільного устрою.

В основу суспільства він закладає не сім'ї, а громаду, яка включає в себе певну кількість родин. Громада, на його думку, це виробничо-господарська, суспільно-економічна одиниця суспільства [4]. Цікавим у концепції І. Франка є важливість фільваркових господарств – спілок із

спільним майном, спільною працею та рівним розподілом прибутків. Українці охоче обробляють родючі ґрунти, а ефективна організація їх праці дозволить вивільнити час для освіти і дозвілля. Рішення щодо формування адміністративних органів вирішується народним волевиявленням. Саме тому проект фільваркових господарств, було запропоновано І. Франком покласти в основу громадянського суспільства [16].

І. Франко вважав, що рушієм суспільного прогресу є не конфлікт інтересів, а свідоме єднання, кооперація. Відтак, проблема соціалізму взаємовідносин у суспільстві може бути вирішена, на його думку, за рахунок таких форм суспільного ладу як громадівство та федерація. Оскільки люди від природи не рівні, то відносини у суспільстві повинні будуватися виключно на основі дотримання принципів суспільної рівності. Співіснування людей у громадах, засноване на соціальної справедливості як провідній моральній цінності, сприятиме формуванню поваги до прав людини, розумного волевиявлення, вільному особистісному розвитку, духовному прогресу, розквіту здібностей і нахилів. Людина, будучи внутрішньо узгодженою, здобуває відчуття впевненості, щастя, повноцінності життя, його сенсу, адже реалізує себе у всій повності своєї суспільної, родової сутності. Функціонування громад на засадах моральності, праведного братерства зі збереженням їх автентичності та автономності сприяє утворенню федерації з іншими громадами.

Глибоко вивчаючи доктрини марксизму, І. Франко популяризував ідеї розвитку капіталістичного виробництва, проте згодом під впливом позитивізму О. Конта критично переосмислив ідеї К. Маркса, Ф. Енгельса щодо методів реалізації соціалізму. Окрім того, він акцентовано наголошував, що майбутнє суспільства, нації, держави визначається не успіхом класової боротьби, а прогресом техніки, науки, культури, освіти і моралі. У цьому простежується перехід від марксистського до національного підходів у творчості І. Франка, який базувався на тому, що пропагував відстоювання ідеалів націоналістичної самостійності, державної незалежності, рушійною силою якої виступала творча енергія народу.

Аналізуючи пізню творчість І. Франка, Г. Яценко та А. Яценко доходять висновку, що він був прихильником націонал-демократичної моделі соціально-політичного ладу, акцентовано визначаючи переваги існування громадського суспільства. Адже у своїх роботах він виокремлював такі демократичні принципи його існування, як: відсутність будь-яких виявів дискримінації; місцеве самоврядування; виборче право; комунікативна інфраструктура. Багато статей І. Франка присвячено питанню виборчого права галичан, яке систематично порушував уряд. Публіцист,

зокрема, акцентував увагу на махінаціях під час підрахунку голосів, нерівномірному розподілі квот тощо [17].

Ідеальним типом державного устрою для України І. Франко вважав національну демократію у формі народної республіки. Таким був його кінцевий висновок після майже 40-річної наукової діяльності [1, с. 76; 9, с. 358]. Не сприймав І. Франко й ідею автономізму, бо доходив висновку, що збереження та розвиток нашої культури та традицій можливий лише в українській національній державі [10, с. 31]. Крім теоретичного обґрунтування ідеї самостійної, єдиної, національної української держави І. Франко немало сприяв налагодженню контактів Галичини та Наддніпрянської України [12].

І. Франко вважав, що влада у державі є наслідком не поділу власності, а поділу праці з огляду на господарський розподіл, рівень освіти, творчі здібності і наявний досвід. Критикуючи тим самим ідеї анархістів щодо можливого революційного перевороту шляхом позбавлення представників панівного класу владних повноважень. Так само, він не поділяв міркування К. Маркса щодо зосередження влади в руках міських пролетаріїв, вважаючи, що на узбіччі усіх суспільних процесів несправедливо залишаються селяни. Аналізуючи фінансові обіцянки К. Маркса щодо привабливості соціальних виплат, забезпечення в старості, І. Франко розбиває їх вщент, наводячи дані соціальної статистики щодо рівня зубожіння українського народу на Галичині. Тим самим стверджуючи, що така держава рухне від власним тягарем, бо закони соціалізму не узгоджуються із законами еволюційного розвитку.

У радянські часи І. Франка зображали як безбожника, атеїста, який відкидає релігію, вважаючи її «темною», такою, що тримає народ у невігластві. Його антиклерикальні заяви тлумачилися як вияв войовничого атеїзму. Аналіз праць І. Франка, здійснений І. Карівцем, дозволяє зауважити, що для нього релігія – це сфера моралі та почуттів, а не обряди, догми та інститут церкви. Визначаючи вплив соціального інституту релігії на розвиток суспільства, письменник переконливо доводить, що релігія, особливо християнство, є органічним чинником формування культури народів та духовно-моральних критеріїв людства. Релігійні уявлення формуються у людини, виходячи з її моральності та духовних потреб. Релігійність самого І. Франка можна вважати секуляризованою, позацерковною. Однак, на нашу думку він не мав чіткого уявлення про роль церкви як суспільної організації у громадянському суспільстві, піддаючи критиці діяльність церковних діячів [6].

Визначальну роль у громадянському суспільстві І. Франко відводив економіці як соціальному інституту, що забезпечує регулювання соціаль-

но-трудових відносин. Повсякденна суспільна праця, на думку мислителя, є сенсом життя, моральним імперативом, першоосновою людського добробуту і щастя, адже кожна людина лише в праці і для праці повинна жити. Саме у трудовій діяльності поряд із працелюбністю формуються провідні людські чесноти, вольові якості, розум, увага, пам'ять та емоційна сфера.

У своїх роботах І. Франко робить спроби аналізу соціальної структури суспільства. Важливе місце у його моделі українського суспільства посідає такий соціальний клас як національна інтелігенція, яка за життя вченого знаходилась у глибокій кризі самоідентифікації. Як зазначено у дослідженнях Р. Вишнівського, І. Франко неодноразово критикував обидві гілки тодішньої галицької інтелігенції (москвофілів та народо-ців) з огляду на їх бездіяльність, нерішучість та консервативність. Головним призначенням інтелігенції й істинним служінням народу він вважав, перш за все, захист його інтересів. Не менш значимими видавалися йому й формування національної свідомості підростаючого покоління, виховання справжніх носіїв національної ідеології, провідників нації із державницьким мисленням. Також І. Франко наголошував на необхідності популяризації європейських вчень, зокрема соціології, політології, економіки й етики, ознайомленні українських читачів з творами світової літератури [2]. І. Франко у своїй творчості і суспільно-політичній діяльності повсякчас доводив доцільність міркувань Ж.-П. Сартра про те, що сучасність не може собі дозволити мистецтва заради мистецтва, і за кожної нагоди чинив супротив тим, хто намагався ізолювати його як діяча української культури [12, с. 32-33].

Цікавими та суперечливими у моделі українського суспільства І. Франка були ідеї становлення і впорядкування міжетнічних відносин. І це не дивно, етнічна картина Східної Галичини того часу була сповнена складнощів та гострих конфліктів. Даними перепису, проведеного у 1900 р. на всій території Східній Галичині, засвідчено, що чисельність наявного населення становила 4 735 477 осіб, а це 64,73 % від усього населення Східної та Західної Галичини. Щільність населення на 1 км² склала 93 особи. З-поміж представників релігійних громад переважала греко-католицька, яка у Східній Галичині налічувала 3 005 916 осіб, що відносно становило 63,48 % від загальної чисельності населення, римо-католицька – 1 074 753 (22,70 %), іудейська – 613 764 (12,96 %). Суттєво меншу частину складало населення євангельських (0,78 %) та православних (0,04 %), вірменсько-католицьких (0,03 %) громад та ін. [10].

Особливої уваги заслуговує ставлення вченого до єврейського питання. На думку Я. Грицака,

який вивчав творчий шлях та науково-публіцистичний доробок І. Франка, він схвально ставився до ідей антисемітизму. Проте вони поширювалися на міжетнічні відносини, зокрема щодо євреїв. І. Франко з щирою симпатією виловлювався до відношенню до представників єврейських громад, трактуючи єврейський націоналізм як модель, котру варто наслідувати у становленні українського націоналізму.

Як зауважує О. Чеботарьов, І. Франко у своїх працях продовжує міркування М. Драгоманова щодо міжетнічних контактів, зігравши визначну роль у налагодженні українсько-єврейських відносин. На його думку, євреї виконували посередницьку місію у налагодженні взаємовідносин і зв'язків між національною більшістю й такими ж як вони самі національними меншинами. І. Франко справедливо зауважував, що алкоголізм, лихварство та інші біди простого люду породжені євреями. Застерігаючи українців від антисемітських проявів, він запропонував програму національного руху України в єврейському питанні. Основна теза цієї програми – українців та євреїв у Австро-Угорщині вирізняє безправність, тому вони мають об'єднати зусилля у боротьбі за рівноправ'я народів [16, с. 354].

Узагальнюючи, зазначимо, що моделі українського суспільства, представлені І. Франком у марксистський та націоналістичний період його творчості сповнені суперечностей, адже подекуди його висловлювання були діаметрально протилежні. Пов'язано це, у першу чергу, з переосмисленням ідей провідних європейських соціологів того часу, пережитим особистісним досвідом, зміною ціннісних пріоритетів письменника [3, с. 98].

Минуло більше ніж 120 років, а ідеї І. Франка щодо протиставлення України й Росії в політичному, економічному та соціокультурному аспектах, висвітлені у збірці «На склоні віку. Розмова вночі перед новим роком» (1901), залишаються актуальними.

Окремо варто обговорити можливості функціонування національної ідеї в моделі майбутнього українського суспільства І. Франка. На його думку, суспільна консолідація може бути втілена в практичній діяльності, що підпорядкована загальним цілям держави й підтримується усіма представниками національних і релігійних громад, що проживають на території України. Особливо гостро І. Франко уболівав за українців, які вимушено емігрували, бо то були господарі, які зуміли в складних соціальних умовах (насамперед, національної несвободи і гніту) заробити гроші, мислили перспективно, були здатні забезпечити як добробут своєї родини, так і України [17].

Проводячи історичні паралелі, зауважимо, що сьогодні відмічається надвисокий рівень солідар-

ності української нації, яка об'єдналася заради спільної мети – перемоги, самовіддано боронить і захищається, займається волонтерством, донатить тощо. З іншого боку, еміграція близько 24 % населення у зв'язку з початком повномасштабної російсько-української війни, не може не викликати занепокоєння, адже виїхав цвіт нації, її майбутнє – жінки і діти. Тож слідуючи міркуванням І. Франка, майбутнє українського громадянського суспільства вирішується саме зараз – формується національна ідентичність єдиної, неподільної, здатної до самостійного продуктивного культурного і соціально-політичного життя. Оскільки сьогодні саме соціокультурний чинник є провідною запорукою націотворення, бо кожен українець усвідомлює свою відповідальність за майбутнє рідного народу, право української нації бути господарем на своїй землі, у своїй державі.

І. Франко у своїй творчій спадщині став провісником вільної України, адже орієнтувався на українця нового типу – українця-європейця. Красномовно проголошуючи три напрями європейської орієнтації українського суспільства: 1) національна самостійність, як наслідок незалежності держави в соціально-економічному, політичному і культурному плані; 2) геополітична ідентичність (Європа є ідеалом для України, до якого слід прагнути, пам'ятаючи про свою європейськість не лише територіально, а й духовно); 3) європейський орієнтир культурного розвитку [17]. Сьогодні усі ми є свідками реалізації цих орієнтацій.

Висновки. Систематизація творчих здобутків вчених, які займалися вивченням соціологічних ідей Івана Франка дозволяє зробити висновки про те, що існує два провідних підходи до визначення моделі українського суспільства у його науковій спадщині: марксистський та національний. Перший з них поступається другому, оскільки в його межах не враховано пізніх робіт Івана Франка, в яких він критикує ідеї марксизму. Проте і другий підхід не можна вважати досконалим, оскільки він себе вичерпав і вимагає переосмислення в умовах сучасності. Тож є сенс говорити про націонал-демократичний підхід, у межах якого Іваном Франком виокремлювалися демократичні принципи існування українського суспільства у формі народної республіки.

Систематизуючи періодизації наукової творчості Івана Франка, представлені у наукових роботах Г. Синичич, Б. Тихолоз, пропонуємо виділити у його творчості два переломних періоди, які ототожнюють зміни його світоглядної позиції щодо моделі українського суспільства, а саме: ранній (марксистський) і пізній (націонал-демократичний).

Модель українського суспільства Івана Франка не втрачає своєї значимості, адже піднімає такі важливі для сьогодення проблеми, як станов-

лення громадянського суспільства та роль національної інтелігенції у цьому процесі, вирішення міжетнічних конфліктів, узгодження взаємовідносин держави та релігійних організацій тощо. Нагальними залишаються й питання протистояння України та Росії у політичному, економічному та соціокультурному аспектах, створення умов для консолідації української нації, мінімізації наслідків масштабної еміграції українців внаслідок війни, проєвропейської орієнтації українського народу.

Література

1. Бойчук А. Ю. Державотворчі ідеї Івана Франка. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць*. Одеса, 2009. № 49. С. 74–77.
2. Вишнівський Р. Іван Франко про роль інтелігенції у вихованні української молоді. *Молодь і ринок*. 2014. № 5. С. 40–45.
3. Грицак Я. Й. Між семітизмом й антисемітизмом: Іван Франко та єврейське питання. *Дрогоб. краєзн. зб.* Дрогобич, 2005. № 9. С. 79–105.
4. Даньків Й. Я. Іван Франко – аналітик господарської діяльності королівства Галичини і Володимирії Австро-Угорської імперії кінця XIX – початку XX століття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. Ужгород, 2018. № 2. С. 231–234.
5. Єфремов С. О. Щоденники, 1923–1929 / Упоряд.: О. І. Путро (гол. уряд.), Т. В. Вересовська, В. А. Кучмаренко, Л. Ю. Портнова, Л. І. Стрельська; Ред. кол.: О. С. Онищенко, О. І. Путро, М. І. Панчук, Л. М. Гордієнко, Л. І. Стрельська, В. А. Смолій, Е. С. Соловей, І. Ф. Курас; Наук. ред. Е. С. Соловей. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут архівознавства. Київ : ЗАТ «Газета «РАДА»», 1997. 848 с.
6. Карівець І. Іван Франко та питання релігійного секуляризму. *Humanitarian Vision*. 2015. Vol. 1. Num. 2. P. 97–101.
7. Кашуба М. Ідея соціалізму у трактуванні І. Франка. *Українське літературознавство. Зб. наук. пр.* 2006. № 68. С. 13–20.
8. Ковальчук В. Б. Ідея народного суверенітету в українській політико-правовій думці кінця XIX – першій чверті XX ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. Львів, 2015. № 813. С. 356–362.
9. Круглій Б. Іван Франко про філософсько-історичні аспекти становлення української державності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2019. № 12 (396). С. 28–33.
10. Макаrchук С. А. Етнічна історія України : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 471 с. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eiu/part11/1103.htm (дата звернення 17.07.2022).
11. Реєнт О. Іван Франко – співець єдності України. *Краєзнавство*. 2016. № 3–4. С. 11.
12. Рогожа М. М. Політична ангажованість І. Я. Франка в контексті дискусії про місію митця. *Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Філософія. Політологія*. 2016. № 3 (122). С. 31–33.
13. Синичич Г. Ідейна трансформація суспільно-політичних поглядів Івана Франка від соціалістичних до національних ідеалів. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2009. № 32. С. 177–182.
14. Соловей Е. Єфремов і Франко (До 130-х роковин Сергія Єфремова). *Слово і Час*. 2006. № 10. С. 3–7.
15. Тихолоз Б. Четверта струна франкової ліри (філософська лірика в координатах світоглядної еволюції). *Слово і час*. 2003. № 8. С. 32–44. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/173493/06-Tikholoz.pdf?sequence=1> (дата звернення 17.07.2022).
16. Чеботарьов О. Проблема українсько-єврейських взаємин в українській суспільно-політичній думці останньої чверті XIX століття (на прикладі доробку М. П. Драгоманова та І. Я. Франка). *Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 63-ї міжнародної наукової конференції*. Харків, 2010. С. 353–354. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/1450> (дата звернення 23.11.2022).
17. Яценко Г. В., Яценко А. М. Основи громадянського суспільства в публіцистиці Івана Франка. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. С. 182–187.

Анотація

Чижик Д. С. Модель українського суспільства у працях І. Франка. – Стаття.

Означення специфіки поглядів І. Франка щодо моделі майбутнього українського суспільства видається вкрай важливим, принаймні, з двох причин: по-перше, систематизації потребують досягнення вітчизняного франкознавства, присвячених вивченню суспільствознавчого аспекту світогляду вченого; а по-друге, слід простежити гуманістичний зв'язок між соціальними ідеями минулого і сучасного, відтворити їх наступність задля збереження й розвитку традицій демократичного устрою українського суспільства.

Дана стаття передбачала здійснення концептуалізації ідей Івана Франка щодо моделі майбутнього українського суспільства. Досягнення означеної мети передбачало: по-перше, систематизувати творчий здобуток вчених, які займалися вивченням соціологічних ідей Івана Франка; по-друге, дослідити еволюцію соціологічних поглядів Івана Франка; по-третє, визначити актуальність його ідей для сучасного українського суспільства.

Виконання поставлених завдань зумовило вибір методів дослідження. Зокрема, застосування аналітичного методу дозволило виділити модель суспільства як самостійну категорію та окреслити характерні риси, що визначають сутність цієї дефініції, натомість використання системного методу сприяло з'ясуванню провідних закономірностей, на основі яких, згідно ідей Івана Франка, має функціонувати модель українського суспільства. Проблемно-хронологічний метод уможливив розгляд життя і рефлексивно-розумової діяльності Івана Франка у часовій послідовності, а історико-структурний метод дозволив визначити та структурувати основні періоди життя та діяльності українського соціолога, а також прослідкувати на яких етапах відбулися зміни в його інтелектуальних переконаннях щодо соціології як науки, українського суспільства, нації та державності України.

Було з'ясовано, що у науковій творчості Івана Франка існує два підходи до визначення моделі українського суспільства: марксистський та національний. Перший суттєво поступається другому через грубу фальсифікацію з боку франкознавців радянського періоду, зокрема йдеться про свідоме замовчування щодо змісту публікацій, в яких автор відверто критикував марксистські ідеї початку ХХ ст. Однак і другий підхід себе вичерпав. Аналіз зміни соціологічних поглядів Івана Франка дозволили запропонувати вирішення цієї наукової проблеми через означення двох періодів його творчого шляху: раннього (марксистського) і пізнього (націонал-демократичного).

На думку Івана Франка, ідеальним типом соціально-політичного устрою для українського суспільства є народна республіка, де влада є наслідком поділу праці, а визначальним соціальним інститутом виступає економіка, що забезпечує регулювання соціально-трудових відносин. В основу соціуму він закладав громаду як виробничо-господарську, суспільно-економічну одиницю його соціальної структури. З огляду на проєкти державотворення, особливу увагу він приділяв філваркових господарствам, національній інтелігенції та етнічним групам, в якості рушія суспільного прогресу визначав свідоме єднання і кооперацію. Франківські уявлення про модель українського суспільства детерміновані провідними ідеями європейських соціологів, пережитим особистісним досвідом, зміною ціннісних пріоритетів письменника.

Ключові слова: історія української соціології, франкознавство, модель українського суспільства, державотворенням, структура суспільства.

Summary

Chyzhyk D. S. The model of Ukrainian society in the works of I. Franko. – Article.

Determining the specifics of I. Franko's views on the model of the future Ukrainian society seems extremely important, at least for two reasons: firstly, systematization requires the achievement of domestic Franco studies, dedicated to the study of the social science aspect of the scientist's worldview; and secondly, it is necessary to trace the humanistic connection between the social ideas of the past and the present, to reproduce their continuity in order to preserve and develop the traditions of the democratic system of Ukrainian society.

This article involved the conceptualization of Ivan Franko's ideas regarding the model of the future Ukrainian society. Achieving the specified goal required: first, to systematize the creative achievements of scientists who studied the sociological ideas of Ivan Franko; secondly,

to investigate the evolution of Ivan Franko's sociological views; thirdly, to determine the relevance of his ideas for modern Ukrainian society.

Completion of the tasks determined the choice of research methods. In particular, the application of the analytical method made it possible to single out the model of society as an independent category and to outline the characteristic features that determine the essence of this definition, while the use of the systemic method contributed to the clarification of the leading laws, on the basis of which, according to the ideas of Ivan Franko, the model of Ukrainian society should function. The problem-chronological method made it possible to consider the life and reflective-mental activity of Ivan Franko in a time sequence, and the historical-structural method allowed to determine and structure the main periods of the life and activity of the Ukrainian sociologist, as well as to trace at which stages changes occurred in his intellectual beliefs about sociology as science, Ukrainian society, nation and statehood of Ukraine.

It was found that in the scientific work of Ivan Franko there are two approaches to defining the model of Ukrainian society: Marxist and national. The first is significantly inferior to the second due to gross falsification on the part of French scholars of the Soviet period, in particular, there is a deliberate silence regarding the content of publications in which the author openly criticized Marxist ideas of the beginning of the 20th century. However, the second approach has exhausted itself. The analysis of changes in the sociological views of Ivan Franko made it possible to propose a solution to this scientific problem by identifying two periods of his creative path: early (Marxist) and late (national-democratic).

According to Ivan Franko, the ideal type of socio-political system for Ukrainian society is a people's republic, where power is a consequence of the division of labor, and the defining social institution is the economy, which ensures the regulation of social and labor relations. He laid the community as the basis of society as a production-economic, socio-economic unit of its social structure. Taking into account the processes of state formation, he paid special attention to the filvark farms, the national intelligentsia and ethnic groups, and defined conscious unity and cooperation as the driver of social progress. Frank's ideas about the model of Ukrainian society are determined by the leading ideas of European sociologists, personal experience, and the change in the writer's value priorities.

Key words: history of Ukrainian sociology, Franko-studies, model of Ukrainian society, state formation, structure of society.